

ДИСГРАФИЯСЫ БАР БАЛАЛАРДАҒЫ ЕСТУ СӨЙЛЕУ ЖӘНЕ КӨРУ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Құрмашева Айым Ерікқызы

Kurmasheva3005@icloud.com

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті «Психология» білім
бағдарламасының 1 курс студентті

Ғылыми жетекшісі, магистр, – Турегалиева В.С.

Venera-t77@mail.ru

Қазіргі уақытта дисграфиясы бар балалардың когнитивтік дамуын зерттеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мәселе оқу процесінде қиындықтар туындататындықтан, оны кешенді түрде зерттеу және тиімді түзету әдістерін әзірлеу қажет.

Дисграфия көбінесе есте сақтау қабілетінің жеткіліксіздігімен қатар жүреді. Сондықтан мұндай балалардың есту, сөйлеу және көру есте сақтау ерекшеліктерін зерттеу маңызды болып табылады. Дисграфия және оның балалардың есте сақтау қабілетіне әсері. Дисграфия – әртүрлі психолінгвистикалық және неврологиялық факторлардың нәтижесінде пайда болатын жазу процесінің бұзылуы. Бұл бұзылыстың қалыптасуына сөйлеу, көру және есту есте сақтаудың жеткіліксіздігі ықпал етеді. Есту есте сақтау қабілетінің ерекшеліктері.

Дисграфиясы бар балаларда есту есте сақтау қабілетінің төмендеуі байқалады. Олар сөздерді еске сақтауда және фонетикалық талдау жасауда қиналады, бұл олардың жазу кезінде қателіктер жіберуіне әкеледі. Сөйлеу есте сақтау қабілетінің рөлі. Сөйлеу есте сақтау қабілеті – сөздік қорды меңгеруге және оны дұрыс қолдануға ықпал ететін маңызды когнитивтік функциялардың бірі. Дисграфиясы бар балаларда сөйлеу есте сақтау деңгейі төмен болады, бұл олардың жазба және ауызша тілінде қателіктердің пайда болуына әкеледі. Көру есте сақтау қабілетінің ерекшеліктері. Көру есте сақтау қабілеті жазу және оқу процесінде маңызды рөл атқарады. Дисграфиясы бар балаларда әріптерді, сөздерді және мәтіндерді есте сақтау қиындықтары кездеседі, бұл жазу барысында әріптерді шатастыруға немесе сөз құрылымын дұрыс қабылдамауға әкеледі. Психологиялық-педагогикалық түзету жұмыстары.

Дисграфиясы бар балалардың есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін арнайы түзету жұмыстары жүргізілуі қажет. Оған дыбыстық және көру есте сақтау қабілетін жақсартуға бағытталған жаттығулар, логопедиялық жұмыстар, ойын әдістері және арнайы оқыту әдістері кіреді.

- Дисграфиясы бар балалардың есту-сөйлеу және көру жадын зерттеу және оны психологиялық-педагогикалық тұрғыда талдау;
- Дисграфияның нейропсихологиялық және педагогикалық негіздерін қарастыру;
- Есту-сөйлеу және көру жадындағы ерекшеліктерді анықтау;
- Коррекциялық әдістер мен жаттығуларды ұсыну;

Мидың қай бөлімдері жауап береді және қалай жұмыс істейді? Дисграфия кезінде жазу, оқу және сөйлеу процестерін басқаратын ми бөлімдері әртүрлі деңгейде бұзылады:

1. **Брока аймағы (мандай бөлігінің төменгі сол жағы)** – сөйлеу моторикасын реттейді. Бұл аймақтағы бұзылыс дыбыстарды дұрыс қалыптастыруға әсер етеді.
2. **Вернике аймағы (самай бөлігінің жоғарғы жағы)** – сөйлеуді түсіну мен

дыбыстарды өңдеуге жауап береді. Оның дисфункциясы жазудағы қателердің пайда болуына әкелуі мүмкін.

3. **Көру қыртысы (желке бөлігі)** – әріптер мен сөздерді тану қабілетіне жауап береді. Дисграфиясы бар балаларда көру арқылы есте сақтау төмен болуы мүмкін.
4. **Соматосенсорлық қыртыс (төбе бөлігі)** – қолдың қозғалыстарын басқаруға көмектеседі. Жазу процесінде әріптерді дұрыс қалыптастыру үшін қажет.
5. **Ми байланыстары (корпус каллозум)** – мидың екі жарты шарының өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді. Егер бұл байланыстар жеткілікті дамымаған болса, балада жазу қиындықтары туындауы мүмкін.

Механизмдері:

- Дисграфия кезінде ми аймақтары арасындағы **нейрондық байланыстар әлсіз** болып, ақпаратты өңдеу баяулайды.
- **Жадтың екі түрі (есту-сөйлеу және көру жад)** арасында дұрыс байланыс орнатылмағандықтан, бала дыбыстарды әріптермен сәйкестендіруде қиналады.
- **Педагогикалық әдістер** арқылы бұл процестерді жақсартуға болады (мысалы, нейропсихологиялық жаттығулар, графомоторлық коррекция, когнитивті тренингтер).

А.Р. Лурия дисграфияны мидың белгілі бір аймақтарындағы **зақымданулар** немесе дамудағы ерекшеліктермен байланыстырды.

I. Жазудың функционалдық жүйесі:

А. Р. Лурия жазуды күрделі психофизиологиялық процесс ретінде қарастырды, оған мыналар кіреді:

- есту қабылдауы және фонематикалық талдау,
- көру қабылдауы және кеңістіктік бағдар,
- қолдың қозғалыс функциялары,
- операциялық ойлау және жоспарлау.

II. Дисграфияны нейропсихологиялық талдау

А.Р. Лурия дисграфияны мидың әртүрлі бөліктерінің, әсіресе **төбе-шүйде және маңдай бөліктерінің** бұзылыстарымен байланыстырды. Осыған байланысты ол дисграфияның келесі түрлерін анықтады:

- Акустикалық-мнестикалық дисграфия (есту-жад процестерінің бұзылуы),
- Аграмматикалық дисграфия (грамматикалық құрылымдарды меңгеру қиындығы),
- Артикуляторлық-акустикалық дисграфия (айтылу кемшіліктерінің жазуға әсер етуі),
- Оптикалық дисграфия (әріптерді көру арқылы ажыратудағы қиындықтар),
- Кинетикалық дисграфия (жазу қозғалыстарының автоматтандырылуының бұзылуы).

А.Р. Лурияның зерттеулері дисграфияның табиғатын тереңірек түсінуге және оны

түзету әдістерін дамытуға негіз болды.

Дисграфияның көрнекі (зрительной) және есту (фонематической) негіздегі бұзылыстары әртүрлі сипатта көрінеді.

1. Көру (зрительная) негізіндегі дисграфия

Бұл жағдайда бала әріптерді, сөздерді көру арқылы дұрыс қабылдай алмайды. Ол келесі қателіктермен сипатталады:

- Графикалық ұқсас әріптерді шатастыру (*n-m, u-й, ш-щ, в-д, м-л*).
- Әріптердің айналуын (реверсия) байқату (*з вместо э, д вместо б*).
- Сөз ішіндегі әріптердің ретін өзгерту (*мақ instead of қам*)
- Буындарды немесе сөз бөліктерін өткізіп жіберу (*kuman instead of kiman*).
- Көру есінің әлсіздігі – бала сөзді дұрыс көшіре алмайды, әріптерді қате жазады.

2. Есту (фонематикалық) негізіндегі дисграфия

Бұл түрдегі дисграфияда бала дыбыстарды дұрыс ажырата алмайды, фонематикалық қабылдауы бұзылған. Қателер келесідей болады:

- Фонемалық ұқсас дыбыстарды шатастыру (*б-п, т-д, с-з, ч-щ, к-г*).
- Қатаң және ұяң дыбыстарды ауыстыру (*қ instead of з, н instead of б*).
- Дыбыстарды өткізіп жіберу немесе қосып жазу (*алма instead of ама, бала instead of балла*).
- Сөздегі дыбыстардың орнын ауыстыру (*қарма instead of марқа*).
- Дыбыстарды дұрыс естіп, талдай алмау – әсіресе, сөздердегі ұқсас дыбыстарды дұрыс ажырата алмау.

Көру және есту талдағыштарының бұзылыстарына байланысты дисграфияның бұл екі түрі балалардың жазу дағдысына әртүрлі әсер етеді. Көру негізіндегі дисграфияда бала әріптерді дұрыс көрмейді, ал есту негізіндегі дисграфияда дыбыстық талдау қабілеті төмен болады. Көп жағдайда екі тип бір-бірімен ұштасып келеді.

А.Р. Лурияның дисграфияны түзету әдістері:

- **Нейропсихологиялық диагностика** – мидың зақымдалған бөліктерін анықтау.
- **Когнитивті қайта оқыту** – визуалды және сөйлеу арқылы есте сақтау қабілеттерін дамыту.
- **Басқарушы функцияларды жетілдіру** – баланың жазу процесін саналы түрде реттеу дағдысын қалыптастыру

Дисграфия деген не және ол неге әсер етеді?

Дисграфия – бұл жазу процесінің бұзылуы, яғни бала әріптерді дұрыс жазуда, сөздерді байланыстыруда және грамматикалық құрылымдарды қолдануда қиындықтарға тап болады. Ол **мидың сөйлеу, көру, моторлық және есте сақтау орталықтарының үйлесімді жұмыс істемеуімен** байланысты.

Дисграфияның әсері:

- Жазу дағдысына: әріптерді шатастыру, сөздерді қате жазу, грамматикалық қателер
- Оқу процесіне: баяу оқу, сөздерді дұрыс ажырата алмау
- Сөйлеуге: дыбыстарды дұрыс естіп, тану қиындықтары
- Жадқа: ақпаратты есте сақтау мен оны қайта өңдеудегі мәселелер
- Моторикаға: қолдың ұсақ моторикасының әлсіздігі, жазу кезінде қол тез шаршау

Дисграфияны түзету әдістері мен коррекциялық жаттығулар:

1. Логопедиялық және педагогикалық әдістер

- Фонематикалық әдіс – дыбыстарды дұрыс тану мен ажырату үшін арнайы жаттығулар (мысалы, сөздерден дыбысты табу, ұқсас дыбыстарды салыстыру).
- Графомоторлық жаттығулар – қолдың моторикасын дамытуға арналған тапсырмалар (жолақтарды салу, әріптерді штрихтау, суреттерді бояу).
- Лексика-грамматикалық жаттығулар – сөйлем құру, сөз тіркестерін дұрыс орналастыру.

- Көру және есту жадын дамыту – суреттер мен сөздерді есте сақтау, аудиодиктанттар жүргізу.
- 2. Психогимнастика және ойын әдістері:
  - “Кім жылдам?” – балаға сөздер айтылып, оларды тез есте сақтап, жазып шығуы керек.
  - “Айна” ойыны – бала мұғалімнің қимылдарын қайталап, көру моторикасын дамытады.
  - Сурет салу арқылы жаттығу – баладан белгілі бір әріпті немесе сөзді сурет түрінде бейнелеуін сұрау.

3. Нейропсихологиялық жаттығулар:

Мидың екі жарты шарының жұмысын үйлестіру:

- Оң және сол қолмен бір уақытта сурет салу немесе әріптер жазу
- Дене қимылдарын үйлестіру жаттығулары (мысалы, “Крест-қарсы” әдісі – оң қолмен сол тізені, сол қолмен оң тізені ұру)
  - Дыбыстық тренингтер – фонематикалық есту қабілетін дамыту үшін арнайы дыбыстық тапсырмалар орындау.

Дисграфиясы бар балалардың есту, сөйлеу және көру есте сақтау қабілеттерін зерттеу олардың білім алу үдерісін тиімді ұйымдастыру үшін маңызды. Бұл балалардың жазу және оқу дағдыларын жетілдіру үшін кешенді түзету әдістерін қолдану қажет. Болашақта дисграфияны түзету бағытында ғылыми-зерттеу жұмыстарын кеңейту маңызды болып табылады. Дисграфияны түзету комплекс тәсілді қажет етеді: логопедиялық, психологиялық және нейропсихологиялық әдістерді біріктірген дұрыс. Коррекциялық жұмыстарды логопед, дефектолог, педагог және психолог бірігіп жүргізгенде тиімді нәтиже береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Лурия А.Р. "Нейропсихология и развитие детей" – Москва, 2022.
2. Выготский Л.С. "Психология развития ребенка" – Москва, 2020.
3. Жұмабаева Ә. "Тіл кемістігі бар балалардың психологиясы" – Алматы, 2021.
4. Құлжанова Н. "Логопедия негіздері" – Астана, 2023.
5. https://docs.google.com/document/d/1p8YjRwFtrd0_br6VyC6XoeFUcVC6Z_48/edit?usp=sharing&oid=105209569408650371250&rtpof=true&sd=true